

17. Цивільний кодекс України: Наук.-практ. коментар. / За заг. ред. Є.О. Харитонової, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К.: Всеукр. асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – С. 644.
18. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983.
19. Русу С.Д. Делікти в цивільному праві України: Навч. посіб. – Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2001. – 164 с.
20. Васильев С.В. Деликтное судопроизводство (судопроизводство о возмещении вреда): Учеб. пособие. – Х.: Одиссей, 2005. – 448 с.
21. Новицкий И.Б. Основы римского гражданского права: Лекции: Учебник. – М.: Зерцало, 2000.
22. Ківалова Т.С. Концептуальні засади визначення поняття та системи зобов’язань відшкодування шкоди за цивільним законодавством України // Часопис Київ. ун-ту права. – 2008. – № 1. – С. 116-123.
23. Слесарев В.Л. Вред как результат гражданского правонарушения // Сов. гос. и право. – 1976. – № 3. – С. 115.
24. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву. – Саратов, 1973.
25. Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. Кн. I / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999.
26. Ярошенко К.Б. Понятие и состав вреда в деликтных обязательствах // Проблемы современного гражданского права: Сб. ст. – М.: Городец, 2000.

УДК 347.122

М.В. Матійко

ОБ’ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Необхідність розкриття соціальної цінності права, подальшого посилення захисту прав людини, підвищення ролі права в сучасному суспільстві зумовлюють науковий інтерес до дослідження функцій права. Функціональний аналіз цивільного права вже не раз перебував у центрі уваги цивілістики. Увага дослідників, як правило, зосереджується на характеристиці функцій окремих інститутів цивільного права або ілюстрації функцій права взагалі цивільним правом. Перший та другий підходи є недостатніми для розкриття змісту функцій цивільного права. Відчувається потреба в дослідженнях, спрямованих на розкриття зв’язку суб’єктивного цивільного права, цивільних правовідносин, ефективності цивільно-правового регулювання з функціями даної галузі. На цей зв’язок звертали увагу багато вчених [1, с. 345]. Функціональний аспект дослідження цивільного права в наш час набуває дедалі більшої актуальності у зв’язку з підвищенням ролі цивільного права в суспільстві та необхідністю дослідження взаємовідносин останнього із системою наукового керування сучасним суспільством.

Дослідження структури функцій права і галузей права, на наш погляд, буде сприяти вирішенню ряду наукових завдань.

По-перше, співвіднесення структури (елементів) функцій права із суміжними правовими категоріями дає більш точну порівняльну характеристику, ніж звичайне, безструктурне порівняння.

По-друге, виявлення структури функцій права розширює можливості демонстрації соціальної цінності функціонального дослідження права і галузей

і таким чином служить більш глибокому висвітленню соціальної цінності галузей права.

По-третє, з'ясування структури функцій права та галузей права дозволить функціональній проблематиці права додати не тільки значну теоретичну, практичну спрямованість. Використовуючи знання про структуру функцій права, законодавцеві при створенні конкретної норми права легше визначити, чи відповідає вона функціональному значенню галузі права, до складу якої передбачається її включення.

Роль та значення функцій права не можуть бути сталими. На певних історичних проміжках вони можуть змінюватися. Соціальне призначення права визначається потребами суспільного розвитку. Сучасний погляд на механізм дії права дозволяє поряд з нормативним регулюванням виділяти інформаційно-ціннісний вплив на суспільні відносини. Тенденції персоналізації, глобалізації, інформатизації та фрагментації суспільного життя підвищують роль інформаційної функції права, яка виявляє себе і на цивілістичному рівні.

Стрімко зростає значення інформації в усіх без винятку сферах діяльності людини – від побутової до міжнародного співробітництва та підтримки позитивного іміджу держави у світовому інформаційному просторі [2, с. 7].

На думку Ю.М. Оборотова, “на праві та державі як найважливіших складових цивілізації не могли не позначитися наскрізні вектори змін у житті людини”, серед них і “зростання технологічної сили в русі від сокири до комп'ютера” [3, с. 71]. У середині XX століття у всіх розвинених країнах почалося стрімке зростання правової інформації, що було викликано ускладненням завдань соціального керування та регулювання. Число законодавчих і інших нормативних правових актів досягло сотень тисяч. Це призвело до виникнення інформаційної кризи. Згідно із прогнозами XXI століття стане століттям глобальної інформатизації всього світу. Велика увага стала приділятися раціоналізації та використанню систем керування та інформації у сфері соціально-правової реальності [4, с. 6].

Теоретичні розробки стосовно поняття та структури функцій права та функцій галузей права можуть бути застосовані й до цивільного права. У зв'язку з чим інформаційна функція цивільного права може бути визначена як інформаційний напрям впливу цивільного права на суспільні відносини та інформаційне соціальне призначення цивільного права, а структуру інформаційної функції цивільного права складають зміст інформаційної функції цивільного права, об'єкт інформаційної функції цивільного права, суб'єкт інформаційної функції цивільного права та засоби реалізації інформаційної функції цивільного права.

Елементом структури функцій права та його галузей є об'єкт функції.

Перш ніж бути усвідомлено втіленими в поведінці (або, навпаки, свідомо порушеними), приписи повинні бути сприйняті, зрозумілі адресатами. Тому вище говорилося про те, що “інформаційний вплив” цивільного права передує його безпосередньому втіленню (або невтіленню) у реальну поведінку. Інформування правотворчим органом адресатів приписів про належну, дозволена або заборонена

поведінку, про позитивний результат або санкцію, тобто розкриття, обнародування в нормативних актах вимог держави – це і є перший, початковий етап дії цивільного права на адресатів.

Але суб'єкт соціального керування не інформує адресатів права про ніби що. Об'єктом інформаційної функції цивільного права є людська поведінка, що має свої особливості, які не можуть не враховуватися суб'єктом керування, не відбитися на нормах права. В індивідуальній поведінці можна виділити в цьому зв'язку три основних моменти (етапи).

Перший пов'язаний з орієнтацією в навколишній дійсності, з оцінкою обставин конкретної ситуації. Із цього логічно починається вибір варіанта поведінки. Отже, перший аспект в інформаційній функції цивільного права полягає в тому, що правова інформація містить відомості про умови або передумови вибору та здійснення того або іншого варіанта поведінки. Назвемо його орієнтаційним.

Другий етап пов'язаний з вибором та “плануванням змісту” конкретного варіанта поведінки. І тут право містить відповідні відомості, інформує про можливі (необхідні, заборонені) конкретні дії адресата. Це – центральний, найважливіший аспект. Назвемо його програмним.

Третій етап формування поведінки — обов'язкове врахування адресатом наслідків і результатів своїх дій. Точніше, цей етап логічно передує вибору варіанта, відіграє більшу мотивуючу роль. У цьому разі мається на увазі врахування адресатом різних наслідків своїх дій — як позитивних, бажаних, так і негативних, несприятливих, інформація про які міститься в праві. Бо це інформація саме про можливі наслідки, такий аспект можна назвати прогностичним.

Відповідно до цих етапів, можуть бути виділені аспекти впливу інформаційної функції цивільного права: орієнтаційний, програмний та прогностичний відповідно до трьох етапів поведінки, яка складає об'єкт інформаційної функції цивільного права, що дозволяє моделювати характер інформаційних потреб різних людей, а головне, їхніх інформаційних запитів, результатом чого, у тому числі, може бути якісно новий підхід до побудови нормативно-правових актів та правових інформаційно-пошукових систем.

Цивільне право – система велінь, але велінь своєрідних. Розглядаючи їх з позицій теорії інформації, ми можемо помітити, що, на відміну від команд, наказів, норми цивільного права формують закінчені думки, логічні структури, що носять у цьому змісті не стільки наказовий, скільки описовий характер. Кожна така структура є в певному змісті знанням, відомостями про закономірний зв'язок умов, поведінки і його наслідків. У цьому змісті цивільно-правова інформація, розглянута як знання, нічим у сутності не відрізняється від інформації, наприклад, наукової, технічної та ін. Різниця лише в тому, що в праві цей закономірний зв'язок не “відкривається” кимсь, а створений штучно суб'єктом соціального керування.

Для конкретного адресата різні частини цивільно-правової матерії (норми, частини норм, дефініції) незалежно від їх юридичної характеристики виконують інформаційну функцію, втілюючись на тому або іншому етапі, щодо конкретної

невизначеності, що усувається цією інформацією, питання, яке має вирішити адресат у процесі вибору варіанта поведінки.

Програмна інформація, як відзначалося, означає інформацію про зміст, послідовність, характер конкретних дій даного адресата, тобто всі відомості, що стосуються власно поведінки даної особи (виражені у формі обов'язку, дозволу або заборони). Така інформація як би логічно зв'язує передумови поведінки та її наслідки (результати).

Орієнтаційна інформація – це відомості про умови, в яких адресат приймає рішення та виробляє (вибирає) варіант своєї поведінки. Для даної особи орієнтаційну роль може відігравати вся інформація про поведінку інших осіб. Однак стосовно конкретного нормативного матеріалу це в простому випадку гіпотеза норми, у більше складному – всі нормативні положення, що приходять “на допомогу” гіпотезі. У всякому разі, це інформація як би “про стан” адресата та навколишніх його систем на момент вибору поведінки, що має значення для адресата, що дозволяє “прив'язати” програмну інформацію до цих умов.

Прогностична інформація – це інформація про можливі (точніше такі, що впливають з поведінки) наслідки юридично значимих дій даної особи.

Роль прогностичної інформації виконує вказівка як на позитивні, так і на негативні наслідки діяльності. Йдеться саме про наслідки, результати власних, юридично значимих вчинків суб'єкта. Прикладом вказівки позитивного результату можуть служити заохочувальні норми.

Прогностична інформація “негативного” характеру – це вказівка на несприятливі (для даного адресата) наслідки певної поведінки. Сюди можуть бути віднесені як санкції – тобто погроза позбавлень особистого або майнового характеру, примусового виконання обов'язку, так і відомості про можливе недосягнення бажаного результату, наприклад недійсність правочину, який суперечить актам цивільного законодавства (ч. 1 ст. 215, ч. 1 ст. 203 ЦК України) [5].

Як видно з викладеного, присвоєння того або іншого аспекту інформаційної функції цивільного права конкретному нормативному матеріалу здійснюється адресатом (або дослідником з погляду адресата) і тому містить суб'єктивний момент. У той самий час саме виділення цих етапів формування поведінки як такої носить об'єктивний характер: зазначені аспекти функції відображають дійсний характер цивільно-правової інформації, функціональну гнучкість цивільно-правових норм та їх текстуального вираження, їх здатність задовольнити різні інформаційні потреби. Причому ці три аспекти інформаційної функції цивільного права вичерпують їх перелік: як було показано, вся правова інформація може бути при бажанні згрупована по цих аспектах.

Повертаючись до аспектів інформаційної функції цивільного права, варто підкреслити, що в основі їх виділення лежить спроба оцінити характер і зміст різних частин цивільно-правової матерії як би з позиції адресата. Розгляд саме адресата норми як критерію виділення аспектів інформаційної функції цивільного права й дозволяє говорити про “чисто інформаційний” критерій їх виділення.

Особливістю цивільного права в порівнянні з іншими галузями права є максимальна можливість для суб'єкта самостійної оцінки цінності правової інформації.

Виділяються чотири напрями, по яких цивільне право інформує адресата: а) дозволяє ставити нові цілі, змінювати в позитивному напрямі вже поставлені; б) повідомляє про оптимальний у даних умовах спосіб досягнення позитивних цілей; в) повідомляє шлях, на якому адресат уникне зіткнення із законом, і, як наслідок цього, застосування до нього санкції; г) інформує про несприятливі наслідки в разі невиконання приписів або правопорушення.

Цивільно-правова інформація має свою цінність, яка залежить від того для якого суб'єкта, для якої його мети, щодо чого та якою мірою відбувається зменшення невизначеності, тобто звуження кола можливих варіантів вирішення того або іншого завдання, наближаючи їх число до одиниці, до єдино правильного вибору. В аспекті двох основних ліній поведінки – правомірної та неправомірної – і відповідного угруповання всіх можливих цілей можна виділити два типи цінності цивільно-правової інформації: позитивну (мета та поведінка правомірні) і негативну (мета та поведінка неправомірні). Залежно від цілей, тобто від наміру використовувати цивільно-правову інформацію, цінність її може бути, наприклад, науковою (для вченого-цивіліста); моральною (для цілей правового виховання); естетичною (як приклад краси стилю і т.д.). Цінність цивільно-правової інформації залежно від суб'єкта може бути професійною і повсякденною. Вона може бути також поведінковою (коли внаслідок професійного або іншого становища суб'єкта його поведінка безпосередньо спрямовується цією правовою інформацією) і пізнавальною (як у наведеному вище прикладі – для осіб, не пов'язаних з даною діяльністю, але прагнучих одержати інформацію для інших цілей).

Залежно від того, чи є суб'єктом, що використовує інформацію, одна особа, колектив або все суспільство, цінність цивільно-правової інформації може бути індивідуальною, груповою, соціальною.

Інформаційна цінність принципів цивільного права є вищою в порівнянні з конкретними нормами цивільного права. Відчувається необхідність розкриття у ст. 3 Цивільного кодексу України визначень понять, загальних засад цивільного законодавства, бо відсутність останніх суттєво збіднює інформаційну функцію цивільного права, знижуючи в кінцевому підсумку ефективність цивільно-правового впливу на суспільні відносини.

Також треба визнати необхідність визначення у розділі 1 книги 1 Цивільного кодексу України понять соціальних та юридичних цілей цивільно-правового регулювання, правових цінностей, які захищаються цивільним правом, механізму дії Кодексу, що сприятиме посиленню інформаційного впливу цивільного права на суспільні відносини та збільшенню інформаційного соціального призначення цивільного права, та можливість посилення інформаційної функції цивільного права завдяки включенню до інших нормативно-правових актів та цивільно-правових договорів розділів, присвячених фіксації спеціальних положень щодо регульованої актом цивільного законодавства специфічної сфери відносин, визначенню понять тих елементів концепції закону, які об'єктивно мають потребу в цьому, визначенню понять, які застосовуються у сфері відносин, яку регулюють зазначені договори.

У нормах цивільного права порівняно з іншими галузями права частіше спостерігається відсутність повного обсягу інформації, необхідної для формування індивідуальної поведінки, якщо допускається використання іншої (неправової) інформації.

Література

1. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. – М., 1974.
2. Емельянов С.Л. Основы информационной безопасности. – О.: Юрид. лит., 2003.
3. Оборотов Ю.Н. Общеправовое развитие и евразийская правовая семья // Философия права. – 2001. – № 1. – С. 71.
4. Рассолов М.М. Управление, информация и право. – М.: Мысль, 1983.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 42. – Ст. 492.

УДК 347.721

Ю.Ю. Симонян

ЗАГАЛЬНА КАТЕГОРІЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Роль права і правовідносин в Україні особливо зростає за сучасних умов корінних економічних, політичних, соціально-культурних та інших перетворень, формування цивілізованого суспільства та правової держави. В усіх сферах, де зв'язок учасників цих різносторонніх суспільних відносин опосередкований правом, постійно виникають, змінюються, припиняються і знову виникають правові відносини.

Проблема правовідносин – одна з найскладніших і разом з тим актуальних, теоретично й практично значущих проблем як у загальній теорії держави і права, так і в усій юридичній науці загалом. Це зрозуміло, оскільки правовідносини, будучи тісно пов'язаними з правом як регулятором суспільних відносин, основним інструментом соціального розвитку, становлять собою основну сферу його життя, практичного втілення в дію.

Дослідженню теорії правовідносин були присвячені багато праць вчених у галузі держави і права, а також цивільного права. Ця проблема привертала й привертає до себе увагу багатьох учених-юристів. Ці проблеми більш чи менш детально аналізували С.С. Алексєєв, М.Г. Александров, С.Н. Братусь, Ю.І. Гревцов, Ю.К. Толстой, Н.Л. Гранат, Р.О. Халфіна, О.Ф. Скакун, О.І. Харитонова та ін.

В юридичній літературі є різні думки щодо поняття “правовідносини”. Деякі науковці трактують правовідносини як спосіб [1, с. 7], інші – як стадію [2, с. 345], результат реалізації юридичної норми [3, с. 52].

Багато вчених сьогодні сходяться на думці, що в юридичній науці склалося два основних підходи до розуміння правовідносин:

- 1) правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права;